

РОЗДІЛ 2 ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 316.334.3:327.3

ПРОТЕСТНІ ПРАКТИКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ХАРАКТЕР ОСНОВНИХ ФОРМ ПРОЯВУ

PROTEST PRACTICES OF UKRAINIAN CITIZENS: THE NATURE OF THE MAIN FORMS OF MANIFESTATION

Грищенко Н.І.,
*старший викладач кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету*

Статтю присвячено актуальному питанню поширення протестних практик громадян у сучасній Україні. Розглянуто основні форми прояву політичної протестної участі громадян України. Визначено, що залучення громадян до процесу прийняття політичних рішень виступає фундаментальним принципом розбудови та розвитку демократичного політичного режиму, а також сприяє підвищенню відповідальності державних та місцевих органів влади, результатом чого є зниження соціальної напруги та соціального конфлікту в державі.

Ключові слова: протест, протестні практики, політична участь, політична влада, громадянське суспільство, демократичний політичний режим, політична активність, процес прийняття політичних рішень.

Статья посвящена актуальному вопросу распространения протестных практик граждан в современной Украине. Рассматриваются основные формы проявления политического протестного участия граждан Украины. Определено, что вовлечение граждан в процесс принятия политических решений выступает фундаментальным принципом построения и развития демократического политического режима, а также способствует повышению ответственности государственных и местных органов власти, результатом чего является снижение социальной напряженности и социального конфликта в государстве.

Ключевые слова: протест, протестные практики, политическое участие, политическая власть, гражданское общество, демократический политический режим, политическая активность, процесс принятия политических решений.

The article is sanctified to the pressing question of distribution of protest practices of citizens in modern Ukraine. The basic forms of display of political protest participation of citizens of Ukraine are considered. Certainly, that bringing in of citizens to the process of acceptance of political decisions comes forward as fundamental principle of development and development of the democratic political mode, and also assists the increase of responsibility of public and local organs of power, by a result what is decline of social tension and social conflict in the state.

Key words: protest, protest practices, political participation, political power, civil society, democratic political mode, political activity, process of acceptance of political decisions.

Постановка проблеми. Громадянські практики в сучасних розвинених західних суспільствах займають чільне місце і поширюються та реалізуються не тільки в політичній сфері, а і в усіх сферах суспільного життя. На сьогодні в більшості пострадянських країн, і в Україні зокрема, громадянські практики зосереджуються і розвиваються виключно в політичній площині. Така політична активність може і повинна призвести до більшого контролю громадянського суспільства за органами влади та сприяти діалогу між владними інституціями та громадянами держави, що активно співпрацюють задля вирішення спільних проблем і досягнення рівноваги в суспільстві.

Політична участь громадян є одним із найбільш вагомих параметрів легітимації політичної

влади в державі. Суспільна згода неможлива без широкого залучення у процес прийняття політичних рішень громадян держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Актуальність дослідження протестних практик громадян України зумовлена загальною рисою сучасних демократичних політичних режимів – зменшенням ролі громадянського суспільства в політиці, появою та розвитком феномену «демократичного конформізму». Найбільш очевидною ця проблема стає під час ухвалення та прийняття непопулярних реформ, які хоча і покликані стабілізувати економіку, але не захищають при цьому більшість громадян держави.

Метою статті є розкриття основних форм протестних практик у сучасній Україні, що зумовлені

різними типами та проявами політичної поведінки громадян у процесі прийняття рішень державними та місцевими органами влади.

Аналіз джерел і публікацій. Важливими для дослідження протестних практик є роботи вчених західних країн Д. Барі, Л. Вей, Дж. Гібсон, Р. Даг, Дж. Дженкінс, С. Ліпсет, Є. Мюллер, В. Рейзінгер, С. Хантінгтон та ін.

Проблему протестних практик на теренах української держави досліджували і досліджують О. Бабкіна, В. Бебик, І. Галактіонова, М. Головатий, В. Іщенко, О. Оверчук, Г. Палій, Г. Почепцов, Н. Ротар, В. Тертичка, А. Шевченко, Ю. Шемшученко, В. Яковлев та ін.

Але і на сьогодні проблема дослідження протестних практик в Україні все ще має потребу у все більш детальному вивченні та дослідженні різних аспектів прояву.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою частиною політичного процесу в державі є участь громадян у процесі прийняття політичних рішень. Політичний протест у даному аспекті виступає як форма прямої політичної участі і є невід'ємною складовою частиною політичного процесу в будь-якій державі. Демократична політична система передбачає таку участь громадян і дає їм можливість у разі незгоди виступати проти дій владних органів, якщо ці дії не співпадають з їхніми інтересами та суперечать ціннісним орієнтирам.

Законодавство держав повинно надавати такі можливості відстоювання своїх інтересів та прав і свобод громадянам, регулюючи при цьому і надаючи право на свободу мирних зібрань. Україна визнала на своїй території юрисдикцію Європейського Суду, а отже, повинна привести своє законодавство у відповідність до норм європейського права. Основними документами, які регулюють свободу мирних зібрань в Україні, є: Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ) (ратифікована Україною в 1997 р.) [3]; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано в 1973 р.) [4]; Конституція України стаття 39, де зазначається, що громадяни мають право мирних зібрань без будь-якої зброї, але про проведення яких повинні завчасно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Дана вимога де-факто обмежує право на свободу мирних зібрань, але, по суті, є виправданою задля забезпечення і створення необхідних умов охорони громадського порядку та дотримання громадської безпеки і захисту прав і свобод інших осіб. Виконання такої вимоги є необхідною передумовою реалізації відповідними органами обов'язків щодо охорони та захисту учасників такого зібрання і не може бути інших причин задля завчасного сповіщення адміністративних

органів. Лише в інтересах національної безпеки та охорони громадського порядку це право може бути обмежено судом у відповідності до чинного законодавства України.

Із точки зору різних форм політичної активності громадян потрібно враховувати форми політичної участі, які запропоновані були Л. Мілбрайтом: конвенціональні та неконвенціональні.

Конвенціональна політична участь – це легальна участь, політична поведінка громадян, яка регулюється законами держави відповідно до політичного режиму останньої. Як правило, до конвенціональних форм політичної участі відносять:

1) голосування на виборах різних рівнів та референдумах (включаючи відмову від голосування чи некоректне заповнювання бюлетеню, що робить його недійсним або є такою формою протесту);

2) участь у зборах партійних осередків, партійних блоків;

3) участь у виборчих кампаніях (від передвиборчої агітації, виборчих акцій і до пожертвування коштів);

4) інформаційну діяльність (ведення офіційної сторінки партії, написання та видання брошур, тиражування і розповсюдження онлайн рекламної продукції партії тощо);

5) членство в неурядових організаціях задля недопущення узурпації влади з боку держави.

Неконвенціональна політична участь проявляється в несанкціонованих діях та порушує норми моралі і закону. На сучасному етапі виділяється три основні типи поведінки в рамках неконвенціональної політичної участі:

1) ненасильницька легітимна поведінка (бойкоти, захоплення приміщень, які не пов'язані з порушенням законодавства держави);

2) ненасильницькі іллегітимні дії (акти громадянської непокорі);

3) насильницькі дії (тероризм, захоплення установ, блокування доріг, збройні протистояння з правоохоронними органами тощо).

До неконвенціональної політичної поведінки відносять також хакерство на державні сервери, що призводить до серйозних наслідків для всієї системи органів влади.

Протестна активність громадян України в її нинішніх проявах має як конвенціональну, так і неконвенціональну форму прояву, що зумовлено проблемами перехідного періоду. Недостатній рівень інформованості населення є основним обмеженням на шляху ефективної взаємодії влади та громадян, участі громадян у прийнятті владних рішень, які в подальшому підпадають під вплив певних радикальних політичних сил, метою яких є дестабілізація владної вертикалі.

На противагу більшості демократичних держав в Україні до сих пір так і не сформувалася традиція

підготовки, обговорення та ухвалення владного рішення як результат діалогу влади з громадянами з урахуванням думки та пропозицій громадянського суспільства. До протестних акцій, до акцій непокори громадян спонукає, насамперед, низька ефективність забезпечення державою реалізації прав громадян в основних сферах життя.

Протягом останніх років в Україні відбулася активізація протестного руху (митинги, виступи, демонстрації), що носили конвенційний характер і які якнайкраще проілюстрували реалізацію права громадян на свободу мирних зібрань. Причинами таких акцій було як соціальне невдоволення прийнятими реформами, так і неспроможність владних структур до діалогу з громадянами держави. У цих акціях брали участь представники різних соціальних груп та різних професій, що позначилося (принаймні в регіонах) на підтримці цих дій політичних сил, які, у свою чергу, прагнуть використати будь-яку можливість задля укріплення своїх позицій та підняття рейтингу своєї політичної сили.

Зокрема, до ознак громадянської непокори (протестні практики теж мають ці ознаки) український політолог І. Галактіонова відносить:

1) ненасильницькі методи боротьби, що має виключати можливість використання сили з боку іншої сторони;

2) непокора якомусь конкретному закону або дії влади, але в межах дотримання правопорядку та принципу верховенства права;

3) протестні практики можуть мати прямий (невиконання закону, що викликає протест) або непрямий (невиконання інших законів) характер;

4) публічний характер протестних практик із поясненням своїх намірів;

5) ключовим моментом усіх протестних практик є прагнення їх учасників витримати будь-які наслідки власних дій на знак серйозності своїх намірів;

6) практика проведення акцій протестних практик визнає як активне порушення закону або правопорядку, так і пасивне ігнорування його вимог;

7) підставою для виникнення протесту є переконання, що той чи інший закон або дія державної влади є несправедливою;

8) акції протестних практик можуть бути організовані як однією особою, так і групою однодумців, а також іншою спільнотою або союзом спільнот тощо [1, с. 70].

Здебільшого у свідомості українців склалося досить суперечливе поєднання настроїв та установок поведінки. Українське суспільство здебільшого налаштоване на ненасильницькі форми протесту як засоби відстоювання своїх інтересів, і більшість громадян України, хоча і констатують той факт, що в них відсутній елемент контролю за владою, але, як зауважує О. Резнік, «у суспільстві домінує загальна налаштованість на активний

протест із одночасним збереженням миру і злагоди» [5, с. 293].

Своєрідним індикатором ефективної діяльності державних органів виступає соціальна напруга в суспільстві, яка проявляється в акціях протесту, страйках, заколотах і т.д. [2]. Певний рівень соціальної напруги існує в будь-якому суспільстві завжди, оскільки в повній мірі задовольнити всі потреби людей неможливо. Але оскільки соціальна напруга характеризує, перш за все, емоційний стан невдоволення суспільства, то за високого рівня невдоволення державною політикою участь громадян у легітимних акціях зменшується, а натомість відбувається зростання участі у протестних масових заходах, які носять радикальних характер.

Безумовно, цікавою тенденцією, починаючи з квітня 2016 року, виявилася висока протестна участь працівників науково-освітньої та медичної сфер, що вважаються одними із найбільш пасивних категорій громадян щодо участі в подібних заходах.

Високою протестною активністю відрізняються учасники бойових дій та ветерани усіх воєн, які, крім загальносуспільних проблем, озвучували у своїх вимогах проблеми підтримки визволенню полонених та збільшення фінансування сучасної української армії.

Протягом 2016–2018 рр. акції, які на початку проведення носили суто конвенціональний характер, у заключній фазі їх проведення переростали в неконвенціональні, що нерідко супроводжувалися силовим протистоянням навіть між самими учасниками події (наприклад, ситуація щодо інформаційної політики окремих українських телеканалів).

Військові події на Донбасі теж спонукають політично активних громадян проводити акції як проти країни-агресора, так і проти діяльності філій російських установ в Україні (наприклад, Сбербанку Росії) і ввезення та реалізацію товарів із Російської Федерації.

Але крім проблем у відносинах із Росією, найбільш резонансними все ж таки виявилися внутрішні проблеми, що призвели до масового перекриття доріг міжнародного сполучення, блокування пунктів пропуску на кордонах держави.

Не залишилася поза увагою активних громадян, які були ініціаторами протестних акцій, і екологічна проблема – утилізація побутових відходів, побудова сміттєперероблявальних заводів.

Також протягом 2016–2018 років активізувалися і зоозахисники, акції яких, хоча і носили протестний характер, але у відкрите протистояння намагалися не вступати (винятком можна вважати акції протистояння щодо продавців, реалізаторів та виробників одягу з хутра тварин).

Але учасники протестних акцій у більшості випадків тільки домагаються привернення уваги

до своєї проблеми і мають тільки обіцянки влади за нагоди вирішити їхні проблеми. Це якраз і сприяє тому, що поглиблюється радикалізація протестних настроїв, і форми проведення останніх протестів носять у переважній більшості агресивний характер та спонукають до відкритого протистояння владним органам.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Розглянувши існуючі форми прояву протестних акцій, що відбувалися в Україні протягом останніх років, можна зробити такі висновки:

1) переважна більшість громадян має можливість реалізувати гарантоване Конституцією України право на мирні зібрання;

2) застосування відкрито радикальних форм протестних акцій призвело до ще більшої напруги всередині суспільства;

3) облік кількості протестних акцій поліцією не ведеться, не вивчаються їх якісні характеристики;

4) проблема моніторингу та аналізу протестних акцій на державному рівні не вивчається і не досліджується в достатній мірі.

І, як показали події осені 2013 року, криза легітимності влади призводить до росту протестних настроїв у суспільстві і у випадку появи будь-якого подразливого чинника (перш за все, такого, що має ціннісну ознаку) призводить до політичної мобілізації.

Узагальнюючи, можна зауважити, що без системного вивчення на державному рівні протестних практик участі громадян неможливо надати їм кваліфіковану оцінку і вчасно та адекватно реагувати на зміни настрою громадян. Протестні практики повинні досліджуватися і обліковуватися окремо з урахуванням законності проведення, масовості, санкціонованості та інших параметрів. У цьому контексті вважається за потрібне запровадження на загальнонаціональному рівні практики медіації для розробки конкретних заходів реагування на існуючий політичний протест у залежності від цих чинників.

Тільки на основі вказаних даних можливо побачити реальну цифру, яка відображає протестну активність українців, що може відображатися в подальших дослідженнях проблем протестних настроїв громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галактіонова І.В. Громадянська непокоя як явище в контексті політичної культури суспільства // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [зб. наукових праць]. К.: Вид-во НПУ імені МП Драгоманова, 2009. Вип. 1. С. 69–75.
2. Кияшко Л.О. Соціально-психологічні детермінанти протестного потенціалу молоді. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/PPP/2008_7/24_%20-%20Kiy_ashk_o.htm.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13 / № 32. С. 270.
4. Про ратифікацію Міжнародного пакта про громадянські і політичні права: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08>.
5. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. К.: Інститут соціології НАН України, 2011. 364 с.